

(=ä), ragok előtt pedig *-i*. HORGER írja idézett művében (138. l.): „keze mellett szabályosan *kezeit, kezinek, kezire* stb. van“.

SZINNYEI JÓZSEF a vogul *šāni -i*-jét kicsinyítő képzőnek tartja: „wog. *-i-: šāni-m, šāni-n* 'meine, deine Mutter' (urspr. Koseform von *šān*; vgl. *šān-ε* ($\epsilon=\ddot{a}$) 'seine Mutter' ohne Deminutivsuffix)“. Ez a vélemény azonban az eddigiek után teljesen tarthatatlan és meg kell jegyeznünk azt is, hogy SZINNYEI egy olyan vogul szót is hoz fel rövid magyarázatában, amely egyáltalában nem létezik, tudniillik a *šān* szót. Ez nem egyéb, mint az ő kikövetkeztetése, olyan, mintha azt mondanók, hogy a magyarban *any* szó van. Ilyen esetben tévedés elkerülése végett legalább is *alkalmazandó (**šān*) vagy kötőjel (*šān-*).

Szerény tanulmányom végső eredményé tehát ebben foglалható össze:

1. A primitív ember mondattana is támogatja MÉSZÖLY-nek azt a régi tanítását, hogy a magyar *anyám—anyja* típusú szavak alanyesetében a végső magánhangzó nem kicsinyítő képző, hanem azonos az egyes 3. személyraggal. 2. A vogul *šāni* végső magánhangzója sem kicsinyítő képző, hanem hasonlóképen egyes 3. személyragnál keletkezett.

Simon János.

Bot és buta.

Bot szavunkat régebben általában szláv eredetűnek tartották, de az EtSz. szerkesztői ezt nem tartják valószínűnek, mert a szláv *bat* vagy akár régibb **batū* alakból mai magyar *bát* alakot kellene várnunk, ilyennek azonban sehol semmi nyoma. Ezt a kételkedésüket magam is teljesen jogosnak tartom. Annál is inkább, mert e szavunknak székely nyelvjárási jelentéseiből kiderül, hogy legrégebb jelentése 'fatuskó' volt, ezt pedig a szláv *bat* jelentései alapján nem lehetne megérteni.

Bot szavunknak mai jelentése általában 'baculus, bot, stab', de a székely nyelvjárásokban (kéziratban levő székely tájszótárának számos adata szerint) ezek a jelentései: 1. 'fatuskó' (pl. *Botot köttünk a kutgém végére*, Háromszék m. Illyefalva), 2. 'bunkó' (pl. *A buzogánnak a bottya*, Brassó), 3. 'bunkós végű ütőszerszám, fakalapács' (pl. *Hasogató bot* 'nyeles fatuskó';

mellyel a kb. méteres darabokra szétfűrészelt fatörzsbe, ennek széthasítása céljából, éket vernek', Udvarhely m. Medesér), 4. 'döngölő eszköz' (milyent a kövező mesterek használnak, Háromszék m. Széntkirály). A *bot* szónak e legrégebbi 'fatuskó' jelentése alapján válik érthetővé először is a 'ganz unmusikalisch, ohne Gehör' jelentésű *botfülü* melléknév. (De nem tartozik ide a *füle botját sem mozdítja* kifejezés; l. erről SZILY: MNy. VI, 78). Ennek ugyanis eredetileg nyilván 'tuskófülü' volt a jelentése, vagyis azt akarták vele mondani, hogy valakinek a füle olyan érzéktelen, mint a fatuskó. (Erről másként, de egészen tévesen és zavarosan ZOLNAY VILMOS: Nyr. LXI, 28, LXIII, 103; szerinte ebben „a bot = fa = bolond, buta és innen átvitt értelemben rossz, hitvány“, LXIII, 103). Az 'ostoba' jelentésű *bot a feje* szólás (PELKÓ: Közm. 82) is nyilván a m. 'tuskó, fatuskó a feje'. És a *bot*-nak második, 'bunkó' jelentése alapján válik érthetővé, hogy a Cottus Gobio-nak, mivel a feje feltűnően nagy, *bot-hal* (Udvarhely m. Bibarcfalva) vagy *botos külön* (MTsz.) a neve (BEKE: Nyr. LXII, 25)¹, hogy a gyékény hengeralakú, tömött virágzata *botikó* (Háromszék m. Nagyborosnyó) és hogy egy *Mária* nevű leányt, akinek szokatlanul nagy volt a feje, Gyergyóban *botfejű Mária*-nak csúfoltak. Mindezek alapján tehát azt hiszem, hogy *bot* szavunknak mai köznyelvi jelentése így fejlődött: 'fatuskó' → 'bunkó' → 'bunkós bot' → 'baculus, stock, stab'.

Valószínűnek tartom továbbá, hogy *bot* szavunknak régebben **but* alakja volt. Ezt nemcsak a N. *buti* 'fejsze' (az EtSz. szerint ennek eredete ismeretlen, de l. fennebb a *bot*-nak 3. székely jelentését), *butikó* > *butyikó* (EtSz. I, 503), *butkó* > *butykó* (EtSz. I, 596),² *butyóka* (EtSz. I, 502) származé-

¹ Nem tudom, hogy nem magyarázódik-e meg ezzel egyúttal a rejtélyes *kölönte* halnév is. Valamiként ugyanis *gomboc* (> *gombóc*) mellett van N. *gombota* (> *gombóta*) származék és a R. *Lëjürënc* (> *Lörinc*) mellett van becéző *Lörente* származék (ebből utóbb helynév s. innen a *Lörentei* családnév), úgy e halmak másik, *bot-hal* (vagyis 'bunkó-hal') nevének példájára nem lehetetlen, hogy *kölönte* sem egyéb, mint a (*kolonc* >) *kölönc* szónak becéző származéka.

² A TECHERT-től (MNy. XXVIII, 317) Rosnyaiból idézett „a' keresetlen *butykó*. ártalmasabb néha a' kardikónál“ közmondásban szereplő *butykó* sem lehet egyéb, mint < **butkó* 'bunkó, bunkósbót'. V. ö. e szólást: vkit *keresetlen fával* megverni.

kok teszik valószínűvé, hanem főleg az, hogy a '(vastag végű!) harangnyelv' és 'elvágott, lapos (tehát már nem hegyes) vég' jelentésű székely *büt* tájszó nem lehet egyéb, mint a *bot* régibb **but* alakjának hangrendi átcsapás útján keletkezett változata. Az ugyancsak székely *bütü* tájszó ennek becéző származéka. (Hogy ennek végső *ü* hangja *ü* < *ű* < *ő* < *öü* < *ëü* < *eü*-ből való, tehát azonos az *-ó*, *-ő* becéző képzővel, ezt bizonyítja egyes 3. sz.-ű birt. személyraggal ellátott *erdő:erdeje, fő:feje* típusú *büteje* alakja; így jegyzeteim szerint Csik m. Gyergyóalfalu, Kássonaltiz, Háromszék m. Réty. Udvarhely m. Lövete. Az emellett szintén hallható *bütüje* alak a ragtalan alanyesetnek újabkori *bütü* alakjából való analógiás újraképzés). És valamiként e N. *büt*-nek a *-k* kicsinyítővel ellátott származéka a **bütök* (későbbi *ü* > *ő* változással N. *bötök*, pl. a nád *bötké*, CzF.) > köznyelvi *bütyök*, éppen így a régibb **but*-nak ugyane képzővel ellátott származéka is **butok* volt, amelyből: **butkos* (későbbi *u* > *o* változással R. *botkos*, EtSz. I, 557) > köznyelvi *butykos*. (T. i. azt hiszem, hogy ez a 'Trinkflasche mit engem Hals und dickem Bauch' jelentésű főnév jelzős *butykos korsó* vagy *edény* szerkezetből vált ki főnévként. EtSz. I, 557 szerint a *bugyog* igének volna a származéka, de ez aligha helyes). De leginkább bizonyítja a *bot* szónak régibb **but* alakját *buta* szavunk, melynek mindig csakis *u* az első magánhangzója, sohasem *o*.

Próbálták nyelvészeink e szót már németből is, törökből is, valamely román nyelvből is és persze szlávból is származtatni, a *buga* változatának, a *buga* és *suta* összevegyülésének is magyarázták (l. EtSz.), csak magyar eredetűnek nem próbálták soha magyarázni. De most, miután napfényre kerültek a *bot* < **but* szónak régibb jelentései, szinte önként kínálkozik ez a magyarázata. A *buta* szónak ugyanis köznyelvi 'ostoba' jelentésén kívül a mai székely nyelvjárásokban, valamint a biharmegyei Tárkányban és Veszprém m.-ben (BEKE: Nyr. LXI, 19) még 'tompá' (> 'életlen') jelentése is van. Pl. *Buta tü; buta ceruza, buta* (vagyis nem hegyes, hanem tompa vagy bütykös) *az orra*, Brassó. E két jelentése közül természetesen a konkrét 'tompá' jelentés az eredetibb, a lelki 'ostoba' jelentés pedig úgynevezett komplikációs jelentésváltozás eredménye. (L. erről HORGER: A Nyelvtud. Alapelvei² 154. és 157

stb. §.). Ez a szó tehát nézetem szerint nem egyéb, mint a 'bunkó' jelentésű **but* (> *bot*)-nak becéző-kicsinyítő *-a*, *-e* képzős származéka és jelentése így fejlődött: 'bunkócska' → '(bunkó-szerűen) tompa (tárgy)' → 'ostoba (ember)'. Hogy végső *a* hangja csakugyan képző, ezt mutatja az a körülmény, hogy *buta* mellett van (ugyancsak 'ostoba' jelentésű) N. *buti*, N. *butó* > *butú* > *butu* (MTsz.), (**butkó* >) N. *bukkó* („De nagy *bukkó* paraszt!” Hódmezővásárhely, Nyr. LXV, 42) és *botor* (GOMBOCZ: MNy. XX, 61) is, melyek nem az *-a*, *-e*, hanem az *-i*, az *-ó*, *-ő*, *-kó*, *-kő* és *-r* kicsinyítő képzőkkel képződtek, csak-hogy ez utóbbi származékok csak az átvitt, lelki ('ostoba') jelentésben maradtak meg.

Hogy a *buta* szó alapszáva, az eredetileg 'fatuskó' jelentésű **but* (> *bot*), finnugor eredetű ősi magyar szó-e, vagy talán jövevénytyszó, az egyelőre még teljesen homályos. Csak anynyi bizonyos, hogy nem szláv eredetű.

Horgér Antal.

A kalocsai hímezés eredete és fejlődése.

Az 1934. évi Gyöngyös-bokréta az érdeklődés középpontjába állította Kalocsának és vidékének viseletét és népművészetét. Megjegyzések hangzottak el e kincsek évezredes turáni eredetéről, primitív vonásairól és esetleges szimbolikus vonatkozásairól. A legújabb időben mind több és több külföldi és magyar érdeklődő keresi fel ez egységes kis folt faluit, hogy elgyönyörködjék a házak virágos, kicifrázott falú pompájában, máig sok ősiséget őrző berendezésében, a *ringők*, *vánkus-* és *dunyha-fenekek*¹ meg takarók színzaporában és főképp a ház apraja-nagyjának pompás viseletében. Az utcán tanúja lehet az idegen, hogy pingálják ki az *ereszáját*² a házon, vagy husvét táján a cifratozás készítésének rejtelseibe pillanthat bele, ha csak egy kis szíves szóval fordul az asszonyokhoz.

¹ *ringő* (rengő) fapad, előrecsapható háttal, hogy a benne alvó gyermek le ne eshessen róla. — *vánkus-fenek* a párna hímezett vége.

² *ereszalja* a ház homlokzatának az ablakok és az ereszt alkotó kiálló faléc közti része.